

Eesti keel Eesti koolis

Eesti keele kasutuse ajalugu Euroopa tüüpi hariduses on umbes 500 aastat. See sai hoo sisse tänu reformatsioonile. Kirikute juurde hakati rajama eestikeelseid koole. Esimene teadaolev eestikeelne aabits ilmus 1575. aastal, kahjuks ei ole see säilinud. Kõige varasemad säilinud eestikeelsed aabitsad pärinevad 17. sajandi lõpust. Esialgu oli eestikeelse koolihariduse eesmärk vaid lugemiskuse ja kristlike põhitõdede omandamine. Paraku kannatas varane eestikeelne kooliharidus tugevasti eesti kirjakeele ja õigekeelsusnormide puudulikkuse tõttu, sest eesti keelele sobimatu saksa keele ortograafia muutis lugemise ja teksti mõistmise põhjendamatult keeruliseks. Vaevalist kirjasaõna omandamist peeti aga pigem eestlaste madala intelligentsuse süüks.

Murrang eestikeelses hariduselus saabus 17. sajandi keskel, pärast Eesti alade ühendamist Rootsi riigiga. Eesti kirjakeele reformijaks ja eestikeelse haridussüsteemi alusepanijaks sai Bengt Gottfried Forselius. Bengt Gottfried Forselius sündis arvatavasti 1660. aasta paiku. Ta oli rootsi päritolu, kuid õppis eesti keele ära juba lapseas eestlastega suheldes. Pärast Wittenbergi ülikoolis õppimist sai tema elutööks eesti talurahvahariduse edendamine. Oma kodukohas lugemist õpetades sai talle selgeks tollase kirjaviisi kõlbmatuse ning ta hakkas välja töötama uut ja sobivamat. Uue ortograafia järgi õppisid koolilapsed lugema paari kuuga senise poole aasta asemel. Rootsi kuningavõimu toel rajas ta Tartu lähedale Eesti esimese kooliõpetajate seminari. Kuigi seminar tegutses vaid neli aastat, omandas seal hariduse 160 poissi, kellest hiljem said oma kodukohas koolmeisterid. Forseliusel endal ei olnud antud näha oma töö vilja. Ta hukkus 28-aastaselt Stockholmist naastes tormisel merel ja temast ei ole säilinud isegi pilti.

Ligi nelja sajandi jooksul jäi eesti keel talurahvakeeleks, mida ametlikes olukordades ja riigivalitsemisel ei kasutatud. Esialgu toimus eesti kirjakeele ja õppekirjanduse arendamine põhiliselt misjonitöö osana. Et eesti keele ja rahva tundmist peeti kirikuõpetajatele oluliseks, siis asutati 1803. aastal Tartu ülikooli usuteaduskonna juurde eesti ja soome keele lektori koht. See tähendas, et eesti keel sai ametlikult ülikooliõpetuse osaks. Selleks ajaks oli ilmunud juba hulk eesti keele grammatikaid, mis kergendasid õppetööd. Õpetuse sisuks oli põhiliselt teoloogiaüliõpilastele eestikeelsete jutluste koostamise õpetamine. Eesti keele õpetamise kasutegur ei olnud nii piiratud. Huvi eesti keele uurimise ja õppimise vastu laienes Herderi ideede mõjul 18. sajandi lõpul, mistõttu lektoraadist sai 19. sajandi esimesel poolel oluline kasulava estofiilidele ja tärvavale eesti intelligentsile. Just nende tegevus sai aluseks eesti kultuurkeele väljaarendamisele, mis lõpuks viis ka eestikeelse üldhariduse laiendamiseni keskkooliastmeni.

Paraku toimus see alles 100 aastat pärast eesti keele lektoraadi rajamist ülikoolis. Kuni 20. sajandi alguseni oli eestikeelset kooliharidust võimalik saada vaid kuni kolm klassi. Samas oli juba 19. sajandi teisel poolel eesti rahvuslik haritlaskond muutunud sedavõrd tugevaks, et tunnetas teravalt vajadust laiendada eestikeelse hariduse võimalusi. 1862. aastal tekkis nendes ringkondades idee teha üldrahvalik korjandus eestikeelse keskkooli rajamiseks, mida keisri auks nimetati Aleksandrikooliks. Eestikeelse kooli loomisele oli tugev poliitiline vastuseis, mistõttu see suudeti avada alles 1888. aastal ja sedagi venekeelsena. Eesti keelt võis seal õppida ainult õppeainena. Eestikeelseid erakoole lubas tsaarivalitsus hakata asutama alles pärast 1905. aasta revolutsiooni. Esimene eestikeelne keskkool asutati 1906. aastal ja sellele järgnesid lühikese vahega mitmed teised. Seega on eestikeelne keskharidus natuke üle saja aasta vana.

Paraku oli eestikeelne keskharidus esialgu väga piiratud, seda oli võimalik saada vaid erakoolides. Üldine eestikeelne keskharidus algas 1918. aastal, pärast Eesti iseseisvumist. See sündmus oli pöördepunktiks, mis võimaldas eestikeelse haridussüsteemi välja arendada kuni kõrgeima astmeni. Sellele pandi alus 1. detsembril 1919. aastal: 287 aastat pärast Tartu Ülikooli rajamist (1632) alustas see tööd eestikeelse rahvusülikoolina. Esialgu oli suur nappus õppejõududest, keda kutsuti välismaalt, samuti vajas väljaarendamist eestikeelne teaduslik terminoloogia. Sihipärase tööga suudeti eestikeelne kõrgharidus paarikümne aastaga üles ehitada ja rajada ka teaduste akadeemia. Sellest peale on eesti keel püsinud kindlalt kõrghariduse ja teaduskeelena. Nii nagu teistelegi rahvusülikoolidele, on globaliseerumine esitanud väljakutse ka eestikeelsele kõrgharidusele. Sellest tingitud ohtude neutraliseerimiseks on Eestis välja töötatud riiklik eesti keele arendamise strateegia.

Kuni 20. sajandi lõpuni oli eestikeelne haridus mõeldud põhiliselt eestlastele endile. Eesti keelt võõrkeelena õppijate hulk oli läbi sajandite püsinud suhteliselt väike – seda olid vajanud võõrkeelsed kirikuõpetajad, selle vastu oli huvi tundnud väike hulk estofiile. Eesti taasiseseisvumise järel 1992. aastal muutus aga olukord põhjalikult. Eesti keele kui riigikeele oskus muutus vajalikuks ka Eesti venekeelsele kogukonnale, mis moodustab Eesti rahvastikut umbes kolmandiku. Nii ongi viimase paarikümne aasta jooksul hoogsalt arendatud eesti keele kui teise keele õpetuse meetodikat, ulatusliku populaarsuse on võitnud keelekümbus eesti keeles. Sellega paralleelselt on Eesti riik laiendanud eesti keele õppimise võimalusi välismaal – praegu on eesti keele lektorid ametis 23 välismaa ülikooli juures.

Lisalugemist

Lembit Andresen, Eesti kooli ajalugu: algusest kuni 1940. aastani. Tallinn 2003.

Vaatmiku on teinud Emakeele Selts, Eesti Kirjandusmuuseum, Haridus- ja Teadusministeerium.

Tekst: Martin Ehala. Vormistus: Margus Nõmm, TÜ multimeediatalitus 2008.



Eesti Aleksandrikool Põltsamaal



B. G. Forseliuse eestikeelse aabitsa tiitelleht, 1694



Eesti Nooresoo Kasvatuse Seltsi Tütarlastegümnaasiumi lõpetajad 1914



Fr. R. Faehlmann, üks mõjukamaid eesti keele lektoreid



Tartu Puškini gümnaasiumi lõpetajatest eesti tütarlapsed, 1 lend



Vormsi koolis õpitakse rootsi keelt P. Voolaid 2007.